DIN CONUL DE UMBRĂ: CÂTEVA CONSIDERAȚII PRIVIND TRADUCERILE LITERARE MOLDOVENEȘTI DIN PERIOADA SOVIETICĂ ȘI POST-SOVIETICĂ

CZU: 81`255.4=03.135.1(478)"19" DOI:10.5281/zenodo.6497517

Tatiana CIOCOI
Universitatea de Stat din Moldova
ORCID: 0000-0001-6279-5695

Parascovia CAZACU, Marina SALAUR, Dina HOROȘII, Lilia TERZI, Margarita TERZI, Alexandra MOISEI

Acest articol prezintă rezultatele microproiectului de cercetare „Studiul longitudinal și cantitativ al traducerilor literare din Republica Moldova (1958-2010)”**,** realizat de studentele Programului de master „Traducere și interpretare de conferință” în cadrul disciplinei „Traducere și interpretare literară”. Unul dintre principalele scopuri ale cercetării a fost de a reface catalogul și traseul traducerilor moldovenești din perioada de referință, despre care s-a scris foarte puțin sau selectiv în studiile naționale de specialitate. Rezultatele acestui recensământ, supuse segregării și interpretării statistice a datelor, au permis formularea unor observații de ordin literar, sociologic și culturologic. Metodele de analiză cantitativă au permis reconstituirea traseului evolutiv al traducerilor moldovenști în etapele sale de emergență, înflorire și decădere. Intențiile proiectului nu au vizat calitatea traducerilor, variantele traducerilor sau soluțiile estetice găsite de traducători, care constituie tot atâtea puncte de pornire pentru un proiect mai amplu și mai ambițios. Scopului de a contura o schiță a domeniului traductiv autohton i se subsumează încercarea de a înțelege configurația specifică a identității noastre culturale și intelectuale.

Cuvinte-cheie: *traducere literară, transpunere, text, spațiu cultural, orizont semiotic, nucleu traductiv.*

EMERGING FROM THE SHADOW: SOME CONSIDERATIONS ON MOLDOVAN LITERARY TRANSLATIONS FROM THE SOVIET AND POST-SOVIET PERIOD

This article presents the results of micro-project research “The longitudinal and quantitative study of literary translations in the Republic of Moldova (1958-2010)", led by students of the Master's Degree Programme "Conference Translation and Interpretation" within the discipline "Literary Translation and Interpretation". One of the main research’s objectives was to reconstruct the catalogue and the route of the Moldovan translations from the reference period, whereof hardly or selective was written in the national specialized studies. The results of this census, subjected to segregation and statistical interpretation of the data, allowed the creation of literary, sociological and cultural observations. The methods of quantitative analysis certified the reconstruction of Moldovan translations’ evolutionary path in its stages of emergence, blooming and decline. The project’s intentions did not concern the quality and the alternatives of the translations, or the aesthetic solutions generated by the translators, which constitute as many starting points for a greater and more ambitious project. In order to outline a sketch of the local translation field, the attempt to understand the specific configuration of our cultural and intellectual identity is included.

Keywords: *literary translation, transposition, text, cultural area, semiotic timeline, translational core.*

Traducerile literare moldovenești din perioada sovietică și cea post-sovietică reprezintă o sursă generoasă de cunoaștere și înțelegere nu numai a istoriei fenomenului traductologic național, ci și a felului în care importurile și schimburile literare au determinat configurația specifică a identității noastre culturale și intelectuale. Începând cu 1956, datele despre traducerile literare au început să fie consemnate în așa-zisa „Cronică a cărților”, aflată în custodia Camerei Naționale a Cărții și a Bibliotecii Naționale a Moldovei. Întocmită lapidar, cu regretabile imprecizii referitor la descriptorii bibliografici ai textului-sursă, ai limbii de traducere și uneori chiar ai identității

autorului sau a traducătorului, acest registru național oferă totuși un tablou impresionant al constituirii, avântului și decăderii activității traducătorilor moldoveni. Conform informațiilor furnizate de „Cronică", între anii 1956 și 1989, au fost traduse și puse în circulație circa două mii trei sute patru (2304) titluri de cărți. Dată fiind brevitatea colecției, absența documentării până în 1956 și lipsa câtorva pagini între 1951-1955, e de presupus că volumul corpusului de traduceri este mult mai mare. Aceeași bază de date, continuată și după 1989, cu o acuratețe și mai scăzută a consemnării, înregistrând, fără disociere, atât traducerile locale, cât și cele care au completat fondul de carte datorită donațiilor sau importurilor din România și Rusia, raportează cifra de o sută șaizeci (160) de titluri traduse între 1990 și 2010. Factorii care au determinat această dramatică decădere a activității traductive sunt multipli și ar merita o examinare detaliată a impactului reorganizării economice, a liberalizării pieței bunurilor estetice, a modificării cadrului instituțional de politici culturale și a tendinței generale a populației de a nu investi timp și muncă în activități intelectuale, asupra unui domeniu care atinsese, timp de șase decenii, un nivel considerabil de dezvoltare. Dincolo de această constatare de ordin socio-economic, analiza longitudinală și cantitativă a traducerilor literare ne permite să afirmăm că practica transpunerii, compilării sau adaptării operelor artistice a constituit o îndeletnicire constantă a scriitorilor și oamenilor de creație pe întreaga durată a perioadei de referință. Începând cu deceniul al șaselea, numărul și diversitatea traducerilor crește progresiv, atingând un punct culminant al evoluției în anii '80, când anual se realizau, în mediu, câte o sută de traduceri și se conturează o școală națională de traducători din mai multe limbi europene, căruia îi urmează un declin brusc și ireversibil pornind din anii '90 ai secolului trecut (Figura 1).

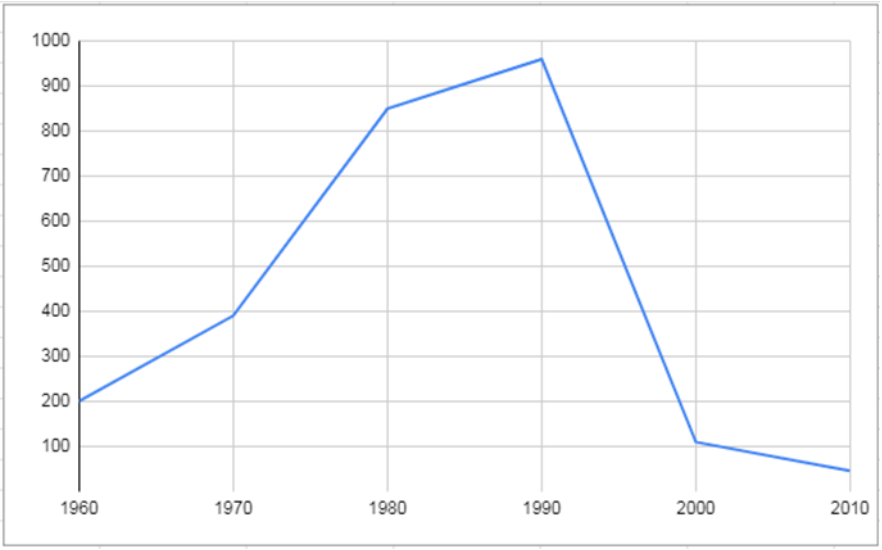

Figura 1: *Evoluția traducerilor literare în perioada 1956-2010*

Soarta acestui patrimoniu balastat este comparabilă cu cea a majorității bunurilor moștenite din perioada sovietică. Fiind editate, până în 1991, în grafie chirilică și purtând stigmatul lingvistic și ideologic al perioadei de apariție, aceste traduceri și-au pierdut astăzi orice relevanță culturală sau utilitate practică. Oricât de modestă și discutabilă ar fi valoarea acelor traduceri literare, o întreagă epocă, dimpreună cu experiența dobândită în trecut și o tradiție abia înfiripată, a fost dată uitării, fără a inaugura, totuși, o nouă școală sau o nouă pleiadă de traducători literari. Devalorizate și închise în depozitele bibliotecilor, cărțile traduse în perioada sovietică nu constituie, decât sporadic, obiectul curiozității particulare a vreunui cercetător interesat de versiunile traducerii unui text, sau

de opțiunile lexicale și ambiguitățile prezente în operele traducătorilor. Faptul că majoritatea traducerilor literare din perioada respectivă au fost făcute din limba rusă, sau prin intermediul limbii ruse, aruncă o umbră de scepticism asupra activității traducătorilor și editorilor care au contribuit la difuzarea unui determinat set de valori estetice, morale, politice, sociale, precum și la formarea unor mode, tendințe, influențe sau gusturi literare. Metoda traducerilor indirecte a fost însă pe larg utilizată în secolele trecute și este, până în prezent, practicată în cadrul culturilor mici, receptoare și inevitabil legate de o limbă terță ca vehicul transportator de bunuri estetice. Încă din secolul al XIX-lea, minoritățile lingvistice din țările Europei Centrale și de Est au recurs la o limbă terță pentru a face posibilă răspândirea și cunoașterea marilor capodopere ale culturilor hegemonice: polonezii, oscilând între rusă și germană, sunt tradițional atașați de franceză, cehii intră în contact cu limba și cultura ungară, care, la rândul ei, apare drept intermediar pentru cea sârbă și germană. În secolul XXI, engleza este principalul vehicul pentru cunoașterea și traducerea textelor scrise în chineză, japoneză și în limbile din India. Limba intermediară nu poate fi, prin urmare, un motiv suficient pentru a plasa sub semnul mediocrității întregul corpus de traduceri efectuate într-un timp și un spațiu dominat politic de supremația limbii ruse. A condamna astăzi aceste traduceri înseamnă a nu cunoaște nimic despre epoca sovietică. Doar o expertiză specializată a traducerilor ar putea stabili calitatea lor estetică și, implicit, valoarea sau lipsa de valoare în cadrul sistemului literar. În ciuda faptului că în ultima vreme se scrie un număr din ce în ce mai mare de publicații dedicate traducerii, puține dintre ele au drept subiect de studiu retrospectiva traducerilor efectuate în perioada sovietică sau evaluarea măiestriei traducătorilor moldoveni. Pe urmele lui Albert Thibaudet, Mihai Cimpoi afirma despre subiectivismul inevitabil al evaluării literaturii basarabene postbelice că e nevoie de o distanță temporală de minim cincizeci de ani pentru a pronunța o adevărată judecată de valoare în privința ei [1, p.230]. Credem că același lucru este valabil și în cazul traducerilor literare. Asumându-ne riscurile unor omisiuni sau exagerări inerente unui studiu preliminar și poate prematur, propunem, în limitele articolului de față, câteva considerații privind istoria traducerilor moldovenești și a proceselor subiacente de dezvoltare a culturii literare în perioada sovietică.

Dacă e să ne bizuim pe „Cronica cărții”, primul text tradus în 1956 este basmul scriitorului rus Vasili Jukovski „Ivan – Țarevici și lupul cenușiu”, apărut, în versiunea lui George Meniuc, cu titlul „Ivan Țarevici și lupul sur”. Interesant este că povestea apare reeditată în 2014 de editura Litera cu titlul „Ivan Țarevici și lupul cel sur”, fără a indica însă numele traducătorului. Alte câteva povești, povestiri și poezii pentru copii fac parte din lista celor 39 de texte traduse în anul inaugural. Scriitorii moldoveni Petru Zadnipru, Liviu Deleanu, Ion Druță, Vera Maleva, Valentin Mîndîcanu ș.a., aflați la începutul carierei lor literare, își exersează meseria de traducători cu o oarecare timiditate, transpunând din limba rusă preponderent proză scurtă sau poezii de o îndoielnică valoare literară. Spațiul unei culturi precare, înstrăinate, controlate ideologic și lipsite de un public cititor elevat se reconstituie admirabil în imaginea acestor prime traduceri literare. Titluri de genul „Îndrăznețul de Nikita (I. Iakovlev), „Pumnalul” (A. Rîbakov), „Viața biruie” (O. Matiușina), „Piatra fierbinte” (A. Gaidar) sau „Oblomov” (I. Goncearov) evocă politicile culturale ale epocii, orientate spre educarea tinerilor cititori în spiritul valorilor tradiționale ale culturii ruse și sovietice. Chiar dacă perioada este cea a traducerilor la comandă și este supusă dogmatismului proletcultist, doar 3 din cele 39 de texte traduse în 1956 poartă un caracter explicit ideologic („Alexandru Matrosov” de P. Jurba, poemul „V. I. Lenin” de Maiakovski și „Otreadul ține cadența” de A. Alexin). În situația unei tradiții literare naționale brutal întrerupte și a penuriei de carte editată în alfabetul chirilic impus de regim, scriitorii moldoveni, în majoritatea lor, intelectuali născuți sau cu studii efectuate în România, întreprind o adevărată cruciadă de culturalizare a populației, traducând

o serie de opere din patrimoniul literar universal. Astfel, Andrei Lupan traduce „Hamlet, prinț al Danemarcei” de Shakespeare, Iurie Barjanschi traduce drama istorică a lui Schiller „Wilhelm Tell”, cele două volume ale „Tragediei americane” de Dreiser apare în versiunea lui Iosif Balțan, „Tartuffe ori înșelătorul” de Molière este transpus prin intermediul limbii ucrainene de Constantin Condrea, iar „Aventurile lui Tom Sawyer” de Mark Twain și „Aventurile lui Munchhausen” de Rudolf Raspe sunt traduse de Ion Druță.

Perioada cuprinsă între 1956 și 1960 este, în general, destul de productivă din punctul de vedere al traducerilor literare, orientate, de cele mai multe ori, spre satisfacerea nevoilor educaționale ale învățământului pre-școlar și ale celui primar. Către deceniul al șaselea se constituise deja o primă generație de „țărani intelectuali” cu studii pedagogice, medicale sau tehnice, ale căror gusturi și necesități de lectură impuneau necesitatea diversificării spectrului de traduceri literare. Este greu de stabilit dacă alegerea textelor, a temelor sau a genurilor de tradus era, în contextul istoric dat, rezultatul pasionalității traducătorilor față de opera unui scriitor anume, sau reflecta o linie directoare a editurilor de stat, dar oferta de carte străină crește progresiv, cum de altfel se extinde și tagma traducătorilor. Nu este vorba, desigur, despre traducătorii de profesie, ci despre scriitorii care erau interesați de traducerile literare fie pentru a-și îmbogăți propriul registru stilistic, fie din raționamente economice. Cazurile politice, când un scriitor era demis din funcția ocupată în redacția unui ziar sau revistă, exclus din rândurile Uniunii Scriitorilor și pus sub interdicția publicării, nu erau nici ele puține. Traducerile literare erau, în asemenea situații, singurul refugiu și singura sursă de venit a scriitorilor persecutați, care publicau fie sub pseudonim, fie își încredințau traducerile altor confrați de breaslă care nu intraseră în conflict cu sistemul. Acesta este, bunăoară, cazul lui Constantin Condrea (1920-2009), care după încercarea eșuată din 1979 de a emigra în Israel, este concediat din toate funcțiile ocupate, fiind nevoit să-și câștige pâinea din traduceri, pe care le efectuează în colaborare cu Alexandru Cosmescu, sau cea a lui Vasile Vasilache (1926-2008), care după editarea primei părți a romanului „Poveștea cu cucoșul roșu” (1966), considerată subversivă și interzisă o perioadă, dezvoltă o adevărată „cooperativă de traducere” împreună cu membrii familiei și în colaborare cu același Alexandru Cosmescu. Maniera în care era abordată chestiunea traducerilor literare reflectă, prin urmare, poziția scriitorilor-traducători față de sistem, în interiorul căruia erau nevoiți să activeze și să-i respecte regulile, și pe care îl fintau ori de câte ori li se ivea ocazia. Lista traducerilor realizate pe parcursul anilor ’60 demonstrează o relativă obedință față de politicile culturale sovietice, orientate spre un „cititor mediocru”, căruia trebuia să-i oferi cărți „simpluțe”, deoarece cărțile „serioase” ar fi putut să nu fie înțelese [2], dar și o tendință de a promova în masă operele valoroase ale unor scriitori ruși sau străini din trecut sau contemporani. În felul acesta, pe lângă textele de duzină ale unui Gherasim Uspenski, Iacov Șvedov sau Evgheny Hramov, ultimul devenit, printre altele, un talentat traducător rus al lui Rilke, Kipling și Henry Miller, sunt traduse o serie de romane, povestiri și poezii din literatura clasică rusă. Igor Crețu traduce „În ajun” (1958) de I. Turgheniev, Paul Mihnea, George Meniuc și Bogdan Istru traduc poeziile lui N. Necrasov („Femeile ruse” (1957), „Gânduri la ușa boierului Sloboda” (1958) și un capitol din poemul „Cine trăiește bine în Rusia” (1958)), Constantin Condrea traduce „Hiperboloidul inginerului Garin” (1958), Gheorghe Ciuș, directorul editurii „Cartea moldovenească”, transpune „Povestirile” (1959) lui Lev Tolstoi, iar Agnesa Roșca realizează o primă traducere a lui Dostoievski („Satul Stepancikovo și oamenii lui. Din însemnările unui necunoscut” (1957)). Nu lipsește nici „tributul ideologic”, plătit sub forma unor opere de propagandă revoluționară și sovietică: Iurie Barjanski pune la dispoziția cititorului moldovean „Poemul despre Octombrie” (1957) al lui V. Maiakovski, Emil Loteanu traduce „Vestitorul de

furtună” (1958) de M. Gorki, iar Liviu Deleanu oferă o versiune a fragmentului din poemul „Vasilii Tiorkin”, „Peste apă” (1958), de A. Tvardovski. Spectrul traducerilor din literatura universală este neomogen în ceea ce privește importanța, complexitatea sau apartenența la un curent ori gen literar anume, cu o ușoară înclinare a balanței în direcția literaturii de aventuri, dar cu o vizibilă extensie geografică a culturilor – sursă. Alături de scriitori francezi, englezi, germani, americani sau italieni, apar traduceri ale unor scriitori proveniți din China, Israel, Cehia, Slovacia (Cehoslovacia) și chiar din România. Este tradus Jules Verne (1957, B. Corduneanu), Victor Hugo (1957, B. Movilă), Edmondo De Amicis (1957, V. Malev), Jorge Amado (1957, A. Rumu), Ethel Lilian Voynich (1957, A. Cosmescu), Fenimore Cooper (1957, V. Russu), Alfons Dode (1958, I. Botez), Alexandre Dumas (1958, A. Konunov), George Gordon Byron (1958, I. Barjanski), „Romeo și Julieta” (1958) de Shakespeare (V. Belistov), toate realizate prin intermediul limbii ruse și cu transcrierea specifică a numelor autorilor, în timp ce descriptorii bibliografici din „Cartea cărții” pretind că romanul „Ivanhoe” de Walter Scott, ortografiat „Aivengo” (1957), a fost tradus de Iosif Balțan din limba engleză, la fel ca „Prinț și cerșetor” (1957) de Mark Twain, transpus de I. C. Ciobanu și „Povestirile” (1957) lui O. Henry traduse de Aureliu Busuioc.

Anul 1958 este unul remarcabil în istoria traducerilor moldovenești, depunând o mărturie, prin titlurile și autorii transpuși în limba rusă, despre o perioadă de relaxare ideologică, în care cultura basarabeană beneficiază de un firav și pasager contact cu spiritualitatea românească. Începând cu a doua jumătate a anilor ’50, au început să fie editați clasicii români și tot în acest răstimp, o parte dintre ei au fost traduși în limba rusă. Grație eforturilor lui G. Perov, care a tradus din versurile lui B.-P. Hașdeu, „Благочестье” (1958), și ale lui A. Kamarovskii, care a transpus „Парламентская арифметика и химия” (1958), cititorii de limbă rusă au putut lua cunoștință cu opera uneia dintre cele mai mari personalități ale culturii române din toate timpurile. Fragmente din creația lui Vasile Alecsandri, „Избранное”, sunt publicate în același an, lăsând însă numele traducătorului în anonimat. O singură poveste de Ion Creangă, „Сказка о поросенке”, este tradusă de G. Perov în 1959. Din seria scriitorilor români moderni și contemporani, sunt traduși, în 1958, Alexandru Vlahuță („907-й. Стихи”), Gheorghe Coșbuc („Смерть фулжера”), Gheorghe Topârceanu („Осенние рапсодии”), Tudor Arghezi („Завещание. Стихи”), George Bacovia („Весенние нервы”) și Cicerone Theodorescu (ortografiat Teodorescu) cu „Рады гостям”. Interesant este de remarcat că nici unul dintre acești scrritori români nu a fost tradus în rusă de scriitorii moldoveni, ceea ce vorbește fie despre o măsură justificată de prudență, fie despre o cunoaștere insuficientă a limbii ruse. Dacă în cazul clasicilor și al modernilor, traducerea este făcută din „limba moldovenească”, probabil, cu scopul de a-i „moldoveniza”, disimulându-i mai lesne în imaginarul cultural al locului, atunci în cazul contemporanilor, limba-sursă este româna, care admite o colaborare cu țara vecină din blocul socialist. Dintre scriitorii români exportați în spațiul rus, este tradus Aurel Mihale (1922-2017), cunoscut pentru proza sa despre război, cu povestirea „Последняя отака” (1958), Sadi Rudeanu (1924-1993), umoristul român emigrat în Israel, cu povestirea „Письмо” (1958) și poetul Alexandru Andrițoiu (1929-1996), cu placheta de versuri „Всегда дома” (1958).

Deși inegale ca număr, schimburile literare au loc în ambele sensuri. Din 1956 până în 1959, șaptesprezece scriitori moldoveni au fost traduși în limba rusă, beneficiind astfel, dacă nu de o circulație în vastul spațiu sovietic, cel puțin de posibilitatea de a-și prezenta creația în cadrul întâlnirilor și delegațiilor în celelalte republici sovietice. E de presupus că versiunea rusă a povestirilor lui Gheorghe Adam, „В долине Сочи” (1956), a nuvelei lui Lev Barski „Бужоряне” (1956), a romanului „Кодры” (1957) de I. C. Ciobanu sau a cărții pentru copii „Кот и мышка”

(1958) de Grigore Vieru, era destinată, în primul rând, consumului intern, și nu marelui public cititor din Uniunea Sovietică, dar recunoașterea, drumul spre faimă și spre internaționalizare începea prin traducerea în limba rusă. Dintre cele șaptesprezece texte traduse în rusă, doar șase (L. Barskii, I. Cutcovețchi, F. Ponomari, I. C. Ciobanu, A. Șalari, E. Bucov) sunt traduceri autorizate, ceea ce înseamnă că au fost făcute cu acordul și probabil cu autorizarea autorului de a interveni stilistic, lexical sau compensatoriu în cazul segmentelor dificile ale textului de tradus. Faptul că majoritatea traducerilor din „limba moldovenească" sau din alte limbi în „limba moldovenească" nu sunt autorizate se explică prin gestul Uniunii Sovietice de a nu semna „Convenția de la Berna pentru protecția Operelor Literare și Artistice" nici în versiunea ei inițială din 1886, nici în cea revizuită din 1971. Prelungitele divergențe politice dintre Statele Unite, care au aderat la Convenție abia în 1989, și Uniunea Sovietică, în opinia căreia prevederile legislației favorizau țările occidentale ca principale exportatoare de bunuri culturale, le-au oferit traducătorilor moldoveni un cadru de activitate extrem de relaxat. Pe de altă parte, aceeași lipsă de adeziune la legislația internațională explică repertoriul învechit al textelor traduse, pentru aparițiile editoriale recente sau de ultimă oră fiind necesară reglementarea drepturilor de autor.

Anii '60 ai secolului trecut sunt, pentru traducătorii moldoveni, o perioadă de activitate fructuoasă. Pe lângă numărul tot mai mare de traducători, în tagma cărora se înscriu deja universitarii, regizorii și chiar actorii, se observă câteva încercări îndrăznețe de a traduce din alte limbi decât cea rusă. Timp de un deceniu, au fost realizate 369 de traduceri, 14 dintre care pretind a fi transpuneri directe ale originalului francez, englez, german și italian. Numărul traducerilor inverse, din limba „moldovenească" în rusă, documentează rolul crescând al literaturii moldovenești și interesul acesteia de a circula în cadrul bilingv al societății. Cele 38 de texte traduse din limba „moldovenească" în rusă, fixate de bibliografi, sunt dovada creșterii contactelor între grupurile etnice și a difuzării produselor literare naționale în rândul acestora.

Tendința generală a deceniului este, ca și în anii precedenți, de a satisface necesitățile sistemului de învățământ pre-școlar și școlar. Prevalează, astfel, literatura educativă pentru copii și adolescenți, compusă, de cele mai multe ori, din proza scurtă sau creația poetică a unor scriitori ruși minori. În pofida calității îndoielnice a acestor achiziții literare, ele au contribuit la completarea așa-zisei „biblioteci a școlarului", destinată cultivării tinerilor cititori în spiritul prieteniei, al devotamentului, aventurii și cutezanței. Mentalul deceniului este totuși puternic marcat de producțiile realismului socialist, pe care traducătorii moldoveni le difuzează în conformitate cu politicile culturale ale vremii. Anume în această perioadă, datorită traducerilor, cititorii moldoveni au cunoscut chipul și faptele „noilor eroi": „Din viața lui Ilici" (P. Makrușenko, tradus de A. Gromov în 1964), „Pavlic Morozov" (V. Gubarev, tradus de L. Mirskaia în 1965), „Povestiri despre Ciapaev" (V. Banîkin, tradus de E. Onoicenco în 1966), „Povestire despre Dzerjinski" (I. Gherman, tradus de E. Damian în 1966), „Fiul meu" (E. Koșevaia, tradus de M. Bruhis în 1966), „Zoia și Șura" (L. Kosmodemianskaia, tradus de S. Șleahu în 1966). Spre onoarea scriitorilor moldoveni, trebuie totuși remarcat că traducerea maculaturii ideologice nu este, decât cu mici excepții, opera lor. Orientați spre literatura de valoare, aceștia traduc o serie de texte importante din literatura rusă clasică și modernă. Astfel, Vladimir Beșleagă traduce povestirea „Păunul" (1964) de L. Tolstoi, Iurie Barjanski transpune drama în patru acte „Bal mascat" (1966) de I. Lermontov, Aureliu Busuioc oferă o versiune a comediei lui A. Griboedov „Prea multă minte strică" (1967), Petru Cărare se îndeletnicește cu „Fabulele" (1969) lui I. Krîlov, iar Igor Crețu traduce o culegere de „Poezii" (1969) de A. Pușkin, „Suflete moarte" (1969) de N. Gogol și, împreună cu Aureliu Busuioc, o plachetă de „Versuri" (1969) de Alexandr Bloc. Preocuparea pentru traducerea și

difuzarea operelor din patrimoniul universal este și ea la ordinea zilei. Pe parcursul deceniului al șaselea, în sistemul literar național au pătruns circa 25 de autori străini (G. Rodari, G. Grin, L. Pirandello, O. Henry, J. Negro, A. de Saint-Exupéry, Shakespeare, R. Burns, Eschil, H. de Balzac, D. Alighieri, Lope de Vega, G. de Maupassant, P. Neruda, Kobo Abe, G. Perec, B. Brecht, P. Corneille, P. Mérimée, A. Prévost, R. Kipling, G. Lessing, P. Neruda). În 1968, este publicată la editura „Cartea moldovenească" prima parte din „Divina comedie" a lui Dante Alighieri, „Infernul", în traducerea lui George Coșbuc și cu un studiu introductiv semnat de italienistul Nicanor Rusu. Merită amintite, cu titlu de excepție, lucrările traduse direct din limba originalului. „Romanul reginei" de Martina Mono pare a fi prima lucrare tradusă din limba frnaceză de Aristid Cupcea în 1961. Z. Barbălat oferă întâia traducere din limba germană a romanului „Nobi" (1962) de Ludwig Renn, iar Gheorghe Ciuș traduce din engleză „Omul nostru din Havana" (1962) de Graham Greene. De asemenea, par a fi traduse din franceză, cel puțin reieșind din descriptorii bibliografici, „Micul prinț" (1965) de Saint-Exupéry (I. Crețu), „Nuvelele" (1969) lui Mérimée (M. Nicolaev), „Lucrurile"(1969) de G. Perec (N. Berștein), „Manon Lescaut" (1969) de A. Prévost (A. Cononov) și „Emilia Galotti" (1969), tradusă din germană de Alexandru Gromov. Sus-numita listă de autori reflectă perfect concepția sovietică despre literatura străină (зарубежная литература), care includea, pe lângă „scriitorii canonici", o serie de „scriitori prieteni" din Occident și din țările blocului comunist. Fideli acestei concepții, traducătorii moldoveni își îndreaptă atenția spre confrații lor de breaslă chinezi, vietnamezi, coreeni, cubanezi, cehi, unguri, polonezi sau bulgari. Un alt aspect vădit al internaționalismului epocii este promovarea, prin intermediul traducerilor, a scriitorilor proveniți din cele cincisprezece republici-surori, care trebuia să formeze, în mentalul colectiv, imaginea unei patrii multietnice comune. De-a lungul deceniului, traducătorii moldoveni transpun, anual, câte 5-6 texte semnate de autori georgieni, armeni, azeri, cazahi, kirghizi, letoni, lituanieni, estoni, belorusi sau ucraineni.

În linii generale, deceniul al șaptelea continuă liniile directoare din trecut, dar este mai prolific și mai selectiv în alegerea textelor de tradus. Timp de zece ani, au fost realizate 745 de traduceri, ceea ce reprezintă o cifră dublă față de perioada anterioară. Din creația scriitorilor moldoveni au fost traduse 92 de texte, un număr considerabil pentru o literatură mică și încă foarte tânără. Numărul traducerilor directe este însă în jumătate mai mic (7 texte), fapt care s-ar putea explica prin cartografierea mai riguroasă a descrierii cărților. Aceeași tendință de internaționalizare și de acoperire a necesităților programelor școlare poate fi observată și în decursul anilor '70, însă cărțile traduse nu mai provin, decât arareori, din zona maculaturii literare. Este un deceniu intelectual, în care se afirmă „generația ochiului al treilea", cum numește Mihai Cimpoi [1] noua pleiadă de scriitori cu un acut simț estetic și viziuni metafizice, care se va înrola în armata națională a traducătorilor. Pentru congenerii acestei pleiade de scriitori, care reprezintă publicul cititor al vremii, cu un nivel de educație și cultură generală mult mai elevate, lucrează editurile și traducătorii anilor '70. După încercările timide din anii precedenți de a traduce basme și proză scurtă, se ajunge, în sfârșit, la traducerea romanelor, în care se „specializează" Constantin Condrea, Alexandru Gromov, Alexandru Cosmescu, Igor Crețu, Vasile Vasilache și Nicolae Bernștein. Din masa de texte traduse, se desprind în mod special romanele din seria literaturii științifico-fantastice. În 1970, Tudor Moraru traduce „Capul profesorului Dowell" de A. Beleaev, urmat de „Războiul lumilor" de H. Wells în versiunea lui Alexandru Gromov. În 1973, Elena Damian mai traduce un roman de H. Wells, „Omul invizibil", seria fiind continuată de povestirile fantastice ale lui Ray Bradbury, „R înseamnă Rachetă" (1975), nuvelele fraților Strugațki „Întâlniri neprevăzute" (1979), traduse de Alexandr Gromov, apoi de romanul lui G. Martînov „Ghianeia" (1979), în interpretarea lui Aurel

Scobioală. Pătrunderea acestui gen de literatură, care realizează sinteza dintre cultura științifică și cea literară, vorbește despre o segmentare a gusturilor și preferințelor lectoriale pe domenii de interese. Lista operelor traduse din literatura universală se completează cu aproximativ 68 de titluri. Complexitatea și valoarea acestor texte este neomogenă, unele dintre ele meritând a fi, totuși, consemnate ca moment de lărgire a orizontului semiotic al culturii receptoare. Din antichitatea greco-latină, Nicolae Costenco traduce „Iliada" (1978) lui Homer, Pavel Starostin traduce „Tragediile" (1977) lui Eschil și „Tragediile" (1974) lui Sofocle, în versiunea lui Boris Belistov apar „Comediile" (1975) lui Aristofan, romanul pastoral „Daphnis și Chloe" (1970) este transpus de Vladimir Beșleagă, iar „Bucolicele" (1970) lui Vergiliu apar în traducerea lui Paul Mihnea. Cu „Lirica" (1975) lui Petrarca își încearcă măiestria Pavel Darie, în timp ce Andrei Lupan realizează o transpunere a dramei „Hamlet" (1973) de Shakespeare. 1976 este anul în care Vladimir Beșleagă pune în circuitul local capodopera lui Erasm din Rotterdam, „Laudă prostiei", iar satira lui Sebastian Brandt, „Corabia nebunilor", este tradusă de Petru Cărare în 1979. Modernismul european pătrunde în cultura națională timid, prin traducerea „Versurilor" (1972) lui Apollinaire de D. Matcovschi, a romanului „Portretul lui Dorian Gray" (1973) de Oscar Wilde în versiunea lui Nicolae Bernștein și a romanului „Casa Buddenbrook" (1975) al lui Thomas Mann transpus de Constantin Condrea. „Fenomenul Dumas", care va genera în deceniul următor o adevărată lectură maniacală în masă, începe prin traducerea romanului „Cei trei mușchetari" de Constantin Condrea în 1976. Un alt moment care nu poate fi trecut cu vederea este cea de a treia traducere (după cea din 1950 a traducătorilor ruși I. Mirimskii și I. Kojevnicov, apoi cea din 1968 a lui D. Samoilov [3]) a „Luceafărului" lui M. Eminescu în limba rusă, realizată de scriitorul moldovean Grigore Perov în 1975.

Abia în anii '80 se poate vorbi despre o perioadă prolifică, diversificată și foarte sigură de sine a activității traductive moldovenești. Cel mai mare număr de traduceri – 980 de texte – a fost realizat în acești ani. Numărul de lucrări traduse din creația scriitorilor moldoveni în limba rusă – 171 de texte – atinge și el un punct culminant. Deși traducerile din rusă sau prin intermediul limbii ruse rămân, în continuare, dominante, limbile de lucru se ramifică. Diversificarea componenței etnice a membrilor Uniunii Scriitorilor, dar și circumstanțele de viață privată sau profesională (stagiile și reședințele de creație în alte republici), au drept efect transpunerile din ucraineană, letonă, lituaniană, estonă sau bulgară. Fără îndoială, recursul la traducerile directe din limbile franceză, italiană, spaniolă, portugheză și engleză (59 de texte) a avut o contribuție considerabilă la îmbogățirea limbajului și a resurselor creative ale scriitorilor moldoveni. Dar fenomenul cel mai remarcabil al perioadei îl constituie încercările de a exporta produsele literare locale în alte spații culturale prin intermediul traducerilor. În tagma traducătorilor acestei perioade îi regăsim pe Victor Banaru, Dionisie Bădărău, Dumitru Melenciuc, Tudor Balaban, Ion Dumbrăveanu, Sergiu Pavlicenco, Mihail Chirilă, universitari de excepție, care au dezvoltat o prodigioasă activitate de transmitere a tezaurului nostru folcloric sau clasic, dar și a operelor contemporane, în limba franceză, engleză și spaniolă. Cele 64 de texte traduse în limbi străine sunt mai mult decât o încercare a acestor universitari de a-și verifica menirea de intermediari ai culturii, ele vorbesc despre constituirea unei școli naționale de traductologie. Deși impactul acestor traduceri rămâne cunoscut mai mult consumatorilor locali – profesorii și elevii liceelor cu predare în limba franceză, engleză și spaniolă –, ajungând arareori să fie difuzate în țările limbii – țintă, ele merită a fi totuși amintite. Astefel, în traducerea lui Victor Banaru apar „Historiettes avec Pakala et Tandala" (1989), „La boursette avec deux sous" (1982) de Ion Creangă, „Le conte de la renarde" (1982) de George Meniuc, „Dons" (1985) de Ion Druță, „Ma patrie sovietique" (1985) de Vladimir Beșleagă, „Mes

grand peres" (1986) de Ghoerghe Vodă, „Le petit vaillant du groupe des grands" (1988) de Aurel Scobioală. Alături de Victor Banaru, Victor Chirinciuc traduce „Les nouvelles aventures de Natafliatsa" (1986) de Aureliu Busuioc, Vsevolod Grigoriev traduce „L'orange" (1988) de Nicolae Esinenco, iar Eleonora Hotineanu traduce „Histoire d'une fourmi" (1988) de Ion Druță. Dintre traducerile efectuate din limba franceză, considerabil mai multe, merită consemnate romanul lui Alphonse Daudet „Tartarin din Tarascon" (cu titlul „Minunatele isprăvi ale lui Tartaren din Tarascon (1984)) și „Eugénie Grandet" (cu titlul „Eugenia Grande" (1986)) efectuate de Vasile Vasilache, romanul „Roșu și negru" (1984) de Stendhal în versiunea Argentinei Cupcea-Josu și „Poeziile" (1985) lui Paul Verlaine traduse de Paul Mihnea.

Cele mai multe traduceri în limba engleză se datorează lui Dionisie Bădărău: „Pekaley and Tindaley. Moldavian Folk Tales" (1980), „The Tale of Aliman the green king's son" (1983), „The picture with a torn corner" (1983) de Petru Zadnipru, „Moldavian folktale" (1983), „My relish for cherries" (1984) de Ion Creangă, „Moldavian legends" (1984), „Gifts" (1985) de Ion Druță, „The soviet motherland" (1985) de Vladimir Beșleagă, „The Ballad of the five kittons" (1986) de Ion Druță, „Duffer's new adventures" (1986) de Aureliu Busuioc, „My grandfathers" (1986) de Gheorghe Vodă, „Interrupted flight" (1987) de Vladimir Beșleagă și „The Tale of Harap Alb" (1988) de Ion Creangă. Din engleză, Dionisie Bădărău traduce „Misterul de la Kings Ebbot" (1982) de Agatha Christie, „Vrăjitorul din cutie" (1983) de R. Lison și „Povești populare engleze" (1986). Dumitru Melenciuc traduce două povești de Ion Creangă, „The fox Plays the Bear a Trick" (1983) și „The Needle and the Hammer" (1984), altă poveste de Creangă, „The purse with coppers two" (1982), apare în versiunea lui D. Țurcanu, iar O. Cotelea îl traduce pe Spiridon Vangheli („The nightingale", 1987) și Nicolae Esinencu („The orange", 1988).

„Școala spaniolă" este reprezentată de Tudor Balaban, care a tradus „La bolsita con dos cuartos" (1982) de I. Creangă, „Mis abuelos" (1986) de Gheorghe Vodă, Ion Dumbrăveanu, care transpune „El cuento de la zorra" (1982) de George Meniuc și „Vuele Quelrado" (1987) de Vladimir Beșleagă, Mihail Chirilă, în a cărui interpretare apar „Las nuevas aventuras de Papanatas" (1986) de Aureliu Busuioc și „Los cuentos del jarro de alfar" (1988) de Anatol Ciocanu și Sergiu Pavlicenco, care transpune două povești de Ion Creangă, „Pecale y Tyndale" (1987) și „El cuento de Harap Alb" (1988). Din literatura spaniolă, Sergiu Pavlicenco traduce „Cercul morții" (1988) de R. F. Munios, iar V. Buzilă i-a făcut cunoscuți publicului cititor moldovean pe Rómulo Gallegos („Cantaclaro", 1982), Alejo Carpentier („Recursul la metodă", 1984), Julio Cortázar (Câștig la loterie", 1985) și Miguel de Unamuno („De negura", 1989, și „Abel Sances", 1989).

Este greu de presupus cum ar fi evoluat acest nucleu traductiv dacă haosul și bulversările anilor de tranziție nu ar fi intervenit cu brutalitate în viața intelectualilor moldoveni. Este cert însă că avântul luat în deceniul al optulea suportă un declin brusc de-a lungul anilor '90, ajungând, în primii zece ani ai noului mileniu, la cea mai joasă cotă de activitate din istoria traducerilor moldovenești. Dacă în 1990 se mai realizează încă 50 de traduceri, atunci începând cu 1991, numărul traducerilor nu depășește 5-6 texte pe an. Între 1990-1995, D. Melenciuc, D. Bădărău, I. Dumbrăveanu, S. Pavlicenco și S. Grigoriev au realizat, în mediu, câte o traducere anuală, după care își încetează activitatea. Cărțile traduse după Independență reflectă degradarea economică a populației, care nu-și mai permite decât satisfacerea nevoilor spirituale ale copiilor. Se revine, din nou, la traducerea masivă a poveștilor, a snoavelor sau a cărților de ghicitori. Singurele opere care denotă un ratrapaj tardiv al „cărților interzise" sunt romanul „1984" de G. Orwell, tradus în 1991 de Igor Nagacevschi, „Meșterul și Margareta" de M. Bulgacov, transpus de N. Radovici în 1991, „Poeziile" Anei Ahmatova și Ivan Bunin (2000), în interpretarea lui Traian Vasilcău și „Opera

poetică” a lui S. Esenin, tradusă de George Lesnea în 2005. Odată cu traducerea „Jurnalului de doliu” (2009) al lui Roland Barthes, Emilian Galaicu-Păun se profilează drept singurul traducător de profesie al timpurilor post-sovietice.

Panorama selectivă și incompletă expusă mai sus demonstrează că o istorie a traducerilor moldovenești este nu numai posibilă, dar și necesară. Ca oriunde în lume, acest domeniu, lăsat deocamdată într-un con de umbră, a contribuit la dezvoltarea pe orizontală a sistemului literar local, a menținut contactul cu marea cultură universală, realizând progresiv emanciparea de dogmatismul realismului socialist, a cultivat gustul pentru lectură și pentru anumite genuri sau specii literare, oferindu-le multor oameni de creație posibilitatea de a se refugia din calea malaxorului istoriei în activitatea productivă și utilă a traducerilor. Revizitarea acestui domeniu scoate în evidență și un capitol uitat din viața universitarilor, al căror elan și dorință de a promova valorile naționale este astăzi cu desăvârșire uitat. Cercetarea istoriei traducerilor moldovenești, conjugată cu perspectiva altor discipline umaniste, oferă o tematică inedită și generoasă de studiu, cu rezultate imprevizibile asupra întregului proces literar din perioada sovietică.

Referințe bibliografice:

1. CIMPOI, M., Istoria literaturii române din Basarabia,. Chișinău: Litera, 2003.
2. ДЕНИСОВА, Г., Наследие М. М. Бахтина в современном переводоведении: к вопросу о лингвокулътурологических моделях передач иинтертекста. Disponibil pe https://www.mrsu.ru (accesat în data de 13 decembrie 2020).
3. METLEAEVA, M., Luceafărul în traducerile rusești. Disponibil pe www.academos.asm.md (accesat în data de 20 ianuarie 2022).